

Tijdschrift voor en over de multiculturele samenleving

KLEUR

**'Kristallnacht' herdenking
1938 - 1998**

een tweemaandelijks uitgave van Nederland Bekent Kleur
november 1998 - nummer 5 (tweede jaargang)

60 jaar "Kristallnacht"

De pogrom van 9 november 1938 overal in Europa herdacht

Pieter Heinen

De "Kristallnacht", die op 9 november 1938 plaatsvond, wordt al jarenlang in heel Europa herdacht. United, de organisatie, die de anti-racisme organisaties in Europa overkoepelt, heeft 9 november uitgeroepen tot Internationale Dag tegen Fascisme. Vanzelfsprekend wordt ook het heden bij de herdenking betrokken, racisme en vreemdelingenhaat zijn immers nog steeds niet uitgebannen. Vorig jaar werd de "Kristallnacht" in elf Nederlandse steden herdacht. Dat zal ook dit jaar gebeuren. Nederland Bekent Kleur zal, net als in voorgaande jaren, de herdenkingen inventariseren en zelf organiseert zij samen met het Amsterdamse 4 & 5 Mei Comité en het Meldpunt Discriminatie Amsterdam de herdenking in de hoofdstad.

Omdat het zestig jaar geleden is dat de "Kristallnacht" plaatsvond, geeft Nederland Bekent Kleur een brochure uit. Met deze brochure willen we vooral scholieren informeren over de Kristallnacht en de gebeurtenissen van de pogrom van 9 november 1938 afzetten tegen de actualiteit. Omdat we op de affiche-zijde van de brochure enkele artikelen uit november 1938 af wilden drukken, ging ik op zoek in de leggers van het Algemeen Handelsblad (te vinden in het Gemeentearchief Amsterdam) en Het Volk (te vinden op het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis). Al bladerend in deze kranten waande ik mij terug in de tijd, terug in november 1938.

De pogrom van 9 november 1938

De wereldvrede was in 1938 in München 'gered' door de Engelse premier Neville Chamberlain. 'Peace in our time' zei hij nog terwijl met het akkoord zwaaide dat hij, ten koste van Tsjechoslowakije, met Hitler had gesloten. Al leek een wereldoorlog afgewend, strijd met fascistten werd wel gevoerd in Spanje, Abessinië (zoals Ethiopië toen nog genoemd werd) en China.

Pearl S. Buck won de Nobelprijs voor literatuur en Enrico Fermi won die voor natuurkunde. Euwe en Aljechin schaakten verder in hun beroemde onderlinge partijen om de wereldtitel en Amsterdam maakte zich op voor het staatsbezoek van de koning der Belgen Leopold III.

Plotseling vindt op 7 november in Parijs de aanslag plaats van

POGROM

Is dit de maan, die door het laatst kwartier gaat,
Of een gelaat, omgord door walm en vlam?
Waar is Berlijn en waar de Grenadierstraat?*)
- Vluchtte de jongen toen de bende kwam?

Is dat zijn schim, die daar voor de rivier staat;
Is dat het water dat hem langzaam nam;
Is dit de Spree, en dat de Grenadierstraat...?
- Het is de Amstel, steen en Amsterdam.

Op 't Rembrandtsplein gaan de lantarens branden;
Over de daken sproeit een lichtfontein;
- Ik druk mijn nagels dieper in mijn handen.

De Jodenbreestraat is een diep ravijn;
Ik zie mijn schaduw dansen op de wanden...
- Het is maar tien uur sporen naar Berlijn.

Amsterdam, 12 November

Ed. Hoornik

*) Grenadierstraat is een armoedige joodsche winkelstraat in het oosten van Berlijn.

Hirschel Grynspan op de derde legatie-secretaris Ernst vom Rath. De aanleiding voor de gewelddaad van deze zeventienjarige jongen, is een kaartje dat hij krijgt van zijn zuster met de mededeling dat zijn Pools-joodse familie plotseling in Hamburg is gearresteerd en nu met een grote groep aan de Poolse grens verblijft. In reactie op een maatregel van de Poolse regering om joodse landgenoten niet meer op te nemen, heeft nazi-Duitsland besloten de Poolse joden uit te wijzen. En zo bivakkeren enkele duizenden mensen in een niemandsland tussen twee landen die hen niet willen opnemen. Uit wanhoop grijpt Grynspan een pistool, hij vraagt belet in de Duitse ambassade en schiet de eerste

diplomaat neer die hem te woord wil staan. Duidelijk is dat door deze aanslag de spanning stijgt. 'Aanslag kan ernstige gevolgen hebben' kopt Het Volk op 8 november en als daags daarna blijkt dat Vom Rath is bezweken wordt al gespeculeerd op een 'Joden-hetze'. Men kon blijkbaar nog niet vermoeden welk een storm van geweld er in de nacht van 9 op 10 november in heel Duitsland zou woedden.

Maar vanaf 10 november staan de kranten er bol van. De correspondenten geven uiting van hun geschoktheid en verontwaardiging als zij verslag doen van de van de brandende synagogen, de mensen die van hun bed gelicht zijn, de ravage en plunderingen op winkels etc. Wat zij niet weten is dat de hele operatie onder strakke regie staat van Joseph Goebbels, die de plaatselijk SA-afdelingen in het geheim er op uit had gezonden om hun vernietigende werk te doen. In de pers houdt de propaganda minister echter voor dat er sprake was van 'spontane volkswoede' die de joodse bevolking op zich af had geroepen.

Achteraf wordt duidelijk dat die nacht 91 joden zijn vermoord en 63 zwaar gewond. Tenminste 267 synagogen zijn verbrand en/of verwoest en bijna alle joodse begraafplaatsen zijn verwoest. Tenminste 177 huizen worden verwoest en/of in brand gestoken en er is een glasschade van 6.000.000 mark. Ongeveer 30.000 joden worden gearresteerd, het merendeel wordt opgesloten in de concentratiekampen Buchenwald, Dachau en Sachsenhausen. Tenslotte wordt de joodse bevolking een boete opgelegd van 1 miljard Rijksmark vanwege de schade die zij geleden heeft. Het zijn kille cijfers en ze verbleken nog met het cijfer van 6 miljoen slachtoffers van de holocaust.

Nederland

Ook in Nederland reizen journalisten naar de grens en Schiphol om over de daar aangekomen vluchtelingen te berichten. Verbijsterd zijn ze over de wijze waarop de Nederlandse autoriteiten op deze plotselinge vluchtelingenstroom reageren. 'Kinderen teruggezonden naar concentratiekamp' kopt Het Volk.

De pogrom - het nieuwe woord verschijnt steeds meer in de kolommen - brengt ook talloze mensen op de been. Uitgebreid wordt verslag gedaan van protestbijeenkomsten zoals in de (oude) Rai, waar sociaal-democratische voorlieden als Vorrink en van Zutphen vlammeende betogen houden.

Melding wordt gemaakt van de oprichting van comités van vluchtelingen. Later blijkt dat deze organisaties ook zorgen voor de financiering van een opvangscentrum, het kamp Westerbork in Drenthe. De Nederlandse regering onder leiding van premier Colijn blijft zeer gereserveerd. Uit angst dat het antisemitisme ook in Nederland gevoed zal worden en beducht om grote broer Duitsland te krenken, gaat men onder grote druk en slechts schoorvoetend akkoord met een verhoging van het vluchtelingen quotum van 2.000 naar 7.000 en later naar 10.000 personen.

39ste JAARGANG, NUMMER 15470 - DONDERDAG 10 NOVEMBER 1938 - AVONDELDAD

HET VOLK

Sociaal-Democratisch Dagblad

BUREAU'S VOOR REDACTIE EN ADMINISTRATIE: HEKELVELD 15 - AMSTERDAM-CENTRUM - TELEFOON 3

De Internationa

Dood van Von Rath veroorzaakt anti-Joodse onlusten in geheel Duitsland

De dood van Von Rath heeft in geheel Duitsland aanleiding gegeven tot wrede uitspattingen van de nazis tegen de Joden. De onlusten, die Maandag en Dinsdag reeds waren uitgebroken in Kassel en Dessau, zijn gisteren en vandaag overgeslagen naar Berlijn en Wenen.

Sedert twee uur vanmorgen trekken jonge nationaal-socialisten door de straten van Berlijn en door het Westen, waar nog vele Joodse winkels zijn gevestigd. Met hamers slaan zij de ruiten van Joodse zaken in. De politie kijkt toe. De straten liggen vol voorwerpen uit Joodse winkels. Vele Joodse zaken gaven er vanmorgen de voorkeur aan niet te heropenen en de loop der dingen af te wachten. In Wenen zijn ongeveer vijfduizend Joden gearresteerd.

Ook uit andere steden worden arrestaties gemeld. Zij, die van de plunderingen en brandstichtingen foto's wilden nemen, werden onmiddellijk opgesloten. De engste straffen zijn aangekondigd tegen Joden, die wapens in hun bezit hebben. Over de verbijsterde ruiten werden plakketten geplakt, waarop stond te lezen: „Führer, bevrijdt ons van de Joodse pest“. De vandalen hadden deze opschriften op gekopd bruin papier al bij zich, hetgeen bijgevolg wijst op een georganiseerde wrekenning.

In Hamburg was de vernieling nog stelselmatiger. In deze stad werden niet alleen winkelruiten ingeslagen, maar ook ruiten op de eerste en tweede verdieping van zaken, die het eigendom van Joden zijn.

De synagogen branden te Berlijn

Er zijn in Berlijn in het geheel twaalf synagogen, waarvan er op het ogenblik regen in brand staan. De hoofdsynagoge evenwel in de Oranienburgerstrasse, recht tegenover het telefoonkantoor, is nog onbeschadigd. De bakken en ijeren relikwieën zijn dicht. Twee agenten houden er de wacht.

Voor de andere brandende synagogen staan brandweerwagens. De brandweerlieden doen hun best om te voorkomen, dat de branden op andere gebouwen overgaan, maar overigen doen zij niets om het vuur in de Joodse bedehuizen te beperken, die langzaam vernield worden.

Joden van hun bed gelicht

De rijksleider van de S.S. en de chef van de Duitse politie heeft in München de volgende verordening uitgevaardigd: „Personen, die volgens de wetten van Neurenberg als Joden staan aangeschreven, is elk wapenbezit verboden. Overtreders worden naar concentratiekampen gebracht en gedurende twintig jaar aldaar in voorlopige hechtenis vastgehouden.“

Een synagoge te München, die in brand werd gestoken, grenst aan de achterzijde aan twee schoolgebouwen. Van deze gebouwen is weinig meer overgebleven.

De geheime politie heeft vanmorgen te München alle mannelijke Joden van hun bed gelicht en hen naar politiebarakken overgebracht. Over hun lot is verder niets bekend. De bladen beschuldigen in heftige taal de internationale Joden en de rommunisten.

Chinezen vliegen boven Kanton

Chinees bombardementen/vliegtuigen zijn Woensdag boven Kanton vernielden, de eerste keer sinds de bezetting door de Japanse troepen. Zij bombardeerden een der vliegvelden, waar Japanse ingeziens bezig waren met herstellingswerkzaamheden, daar de Chinezen voor hun vertrek de voornaamste gebouwen en straten hadden opgeblazen. Na de aanval op het vliegveld en op de kasernen van Tongshan, aldus de correspondent van de „Daily Telegraph“, heten de Chinese vliegtuigen vlieg- schriften boven de stad vallen.

Hiertoe wordt de Chinezen van Kanton bezwoeren, de moed niet te verliezen. De Chinese troepen onder leiding van generaal Li Sioung Jen en Pak Siang Ni zullen Kanton voort half November bereinigen.

Van Japanse zijde wordt evenwel tegengehouden, dat de Chinezen bij machte zouden zijn, vliegtuigen naar Kanton te sturen, daar hun luchtmacht slechts

De bevolking van Barcelona schenkt den solda Spanje verlaten, bloemen etc (21e op pag. 2 het rela

Chinezen vliegen De St

Naaf Von i aarnen zich li dekrit Het volgen De ki krulst kwast De

De meesten van de synagogen is door de politie vernield. De mensur staan achter de afsluiting, hoewel de toestand in gans den weg. Erval niet meer, slechts de verwoeste schouwmei. In de meeste synagogen is het interieur reeds volkomen verwoest. Van andere kerken branden de dakken. De lange muren, rood van de bloed, steken triest tegen de bruine af.

'Een schot viel in Parijs'

Al speurend in het verleden werd ik zeer getroffen door een speciaal voor deze gelegenheid gemaakte publicatie. Deze brochure getiteld Een schot viel in Parijs... Een protest tegen de pogrom in Duitsland door Maurits Dekker werd uitgegeven door de Uitgeverij ter Verdediging van de Rechten van den Mensch, gevestigd op Singel 265 in Amsterdam. Dekker herinner ik als de schrijver van wie ik als 12-jarige jongen Met de laars in de nek las. Hij is momenteel wat vergeten en enkel

Foto: RIOD

nog in bibliotheken te vinden, maar deze roman maakte op mij grote indruk. Vooral de manier waarop hij het leven en verzet in bezet Amsterdam schetste, bleef me bij. In de brochure wordt de lezer deelgenoot van Dekkers woede en wanhoop. Al lezend voel je mee met zijn frustratie en onmacht en met zijn poging om een zekere mate van strijdbaarheid aan de dag te leggen. Exemplarisch is zijn gebruik van vet en hoofdletters. Tot slot roept hij met de moed der wanhoop de wereld op om een eind te maken aan de vreselijke gebeurtenissen. Moed ontbrak het Dekker niet. Al eerder had hij zich gekant tegen het regime van het Derde Rijk en Hitler een leugenaar en een clown genoemd. Een overijverige officier van justitie had hem voor de rechtbank gedaagd, waar hij werd veroordeeld vanwege de belediging van een bevriend staatshoofd. Een veroordeling waarover hij met bitterheid opmerkt dat hij het voortaan moet nalaten aan te tonen hoe het met de waarheidszin der nazi's gesteld is

'omdat de heer Hitler, pionier van de nationaal-socialistische beweging, thans ook hoofd van een bevriende staat is en omdat "waarheid" ook hier in Nederland een schaars en eigenaardig artikel is, waarvoor degenen, die het levert, soms aanzienlijke sommen moet betalen.' Een schot viel in Parijs... besluit met het gedicht 'Pogrom' dat Ed. Hoornik naar aanleiding van de Kristallnacht op 12 november schreef. Dit gedicht is overbekend, al was het maar om zijn slotregel 'het is nog maar tien uren sporen naar Berlijn' en is in allerlei bloemlezingen en schoolboeken opgenomen. Maar in Dekkers geschrift wint Hoorniks gedicht, van zichzelf al zo beklemmend, nog aan betekenis.

De herdenking 1998

Dit alles gebeurde zestig jaar geleden. Nu maken we ons weer op voor de herdenking '98, in het besef dat waakzaamheid geboden blijft. Op 9 november zijn we - zoals al vermeld - weer overal bij elkaar in tal van steden in Europa en dus ook in Nederland. In Amsterdam komen we om 19.00 uur samen bij het Joods verzetsmonument, gelegen naast het stadhuis, hoek Amstel/Zwanenburgwal. Wie daar zal spreken is op het moment dat ik dit schrijf nog onbekend. Aansluitend zal om 20.00 uur in de Boekmanzaal van het stadhuis een debat worden georganiseerd. De toegang en de koffie zijn gratis.

❖

Gerard R. Weemhoff

RIOD